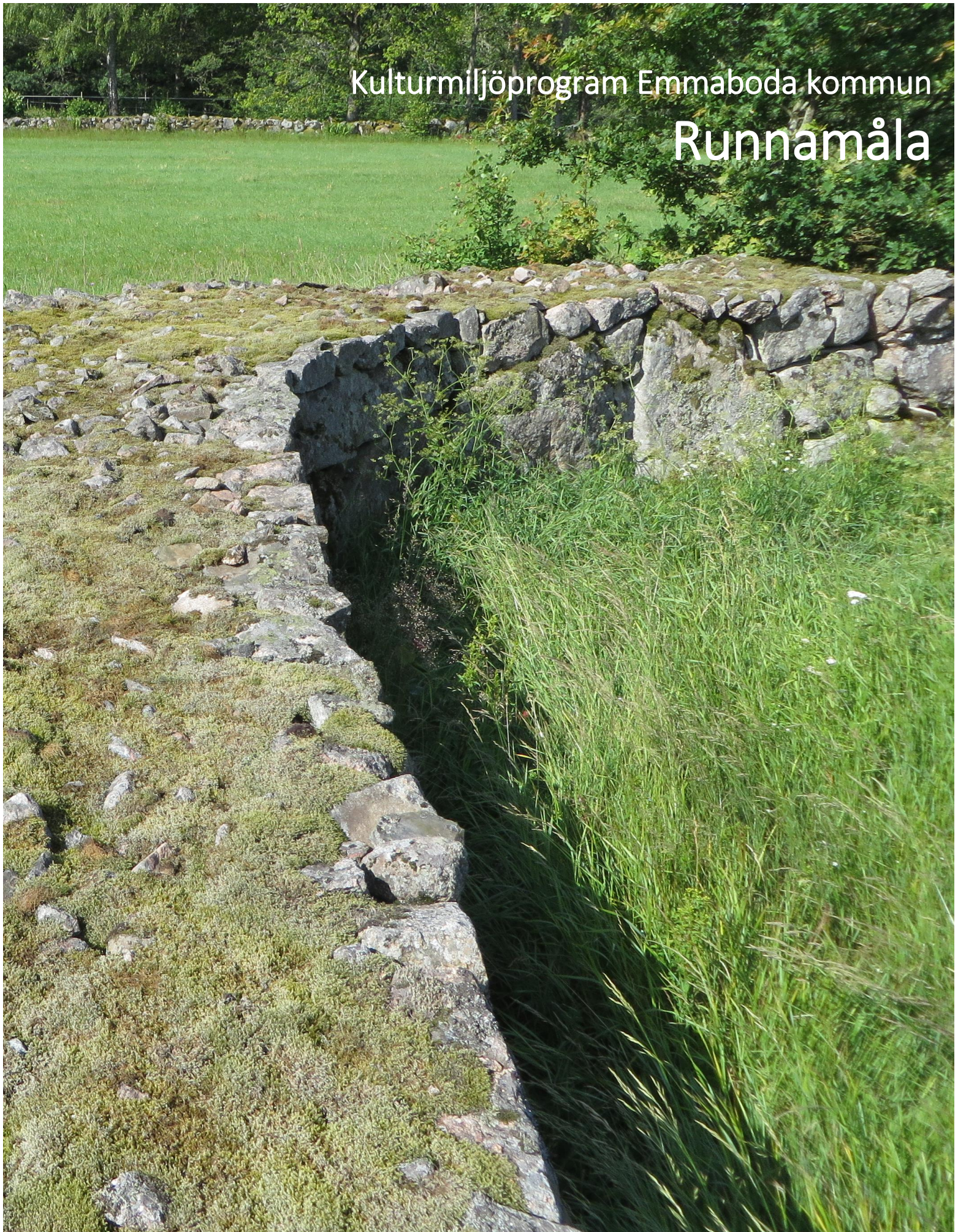

Kulturmiljöprogram Emmaboda kommun

Runnamåla

Läsanvisning för områdesbeskrivning i kulturmiljöprogram

Emmaboda kommuns reviderade kulturmiljöprogram färdigställdes 2016 och består av 65 områdesbeskrivningar, en för varje miljö som inventerats inom projektet. Inom projektet har även GIS-information avsedda för kommunens handläggarkartor tagit fram. Fördelningen av antalet miljöer mellan socknarna ser ut som följande: Algutsboda socken - 19 miljöer, Långasjö socken - 19 miljöer och Vissefjärda socken - 24 miljöer. Därutöver har områdesbeskrivningar även tagits fram för tätorterna Lindås och Emmaboda. Nedan följer en beskrivning av områdesbeskrivningarnas upplägg och anvisningar hur de bör läsas.

Kartan

Områdesbeskrivningarna inleds med en karta över den aktuella miljön med olika markeringar som ger information om området och dess kulturhistoriska värden – huvudområde, kärnområde, fornlämningar och övrig kulturlämning.

- *Huvudområden* är områden med kulturhistoriska värden. De bidrar till förståelsen för området, genom att belysa ortens landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling. I nästan alla bymiljöer finns områden i byns utkant som historiskt haft ekonomisk betydelse, som exempelvis madängar med madhus, fiskevatten, kvarnplats eller andra områden som besitter kulturhistoriska värden.
- *Kärnområden* är mindre områden inom miljön med särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.
- *Fornlämningar eller potentiella fornlämningar* anger ett utdrag av de lämningar som finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, (FMIS). De lämningar som redovisas på kartan har någon av följande antikvariska bedömningar i FMIS; "fornlämning", övrig kulturhistorisk lämning" eller "bevakningsobjekt". Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- *Övrig kulturlämning* anger andra kulturhistoriska objekt och lämningar som upptäckts i samband med inventeringsarbetet, men som inte är registrerade i FMIS, exempelvis en vällagd stenmur, odlingsrösen, en husgrund, en brätugn eller en förfallen byggnad.

Kulturhistorisk värdeklassning

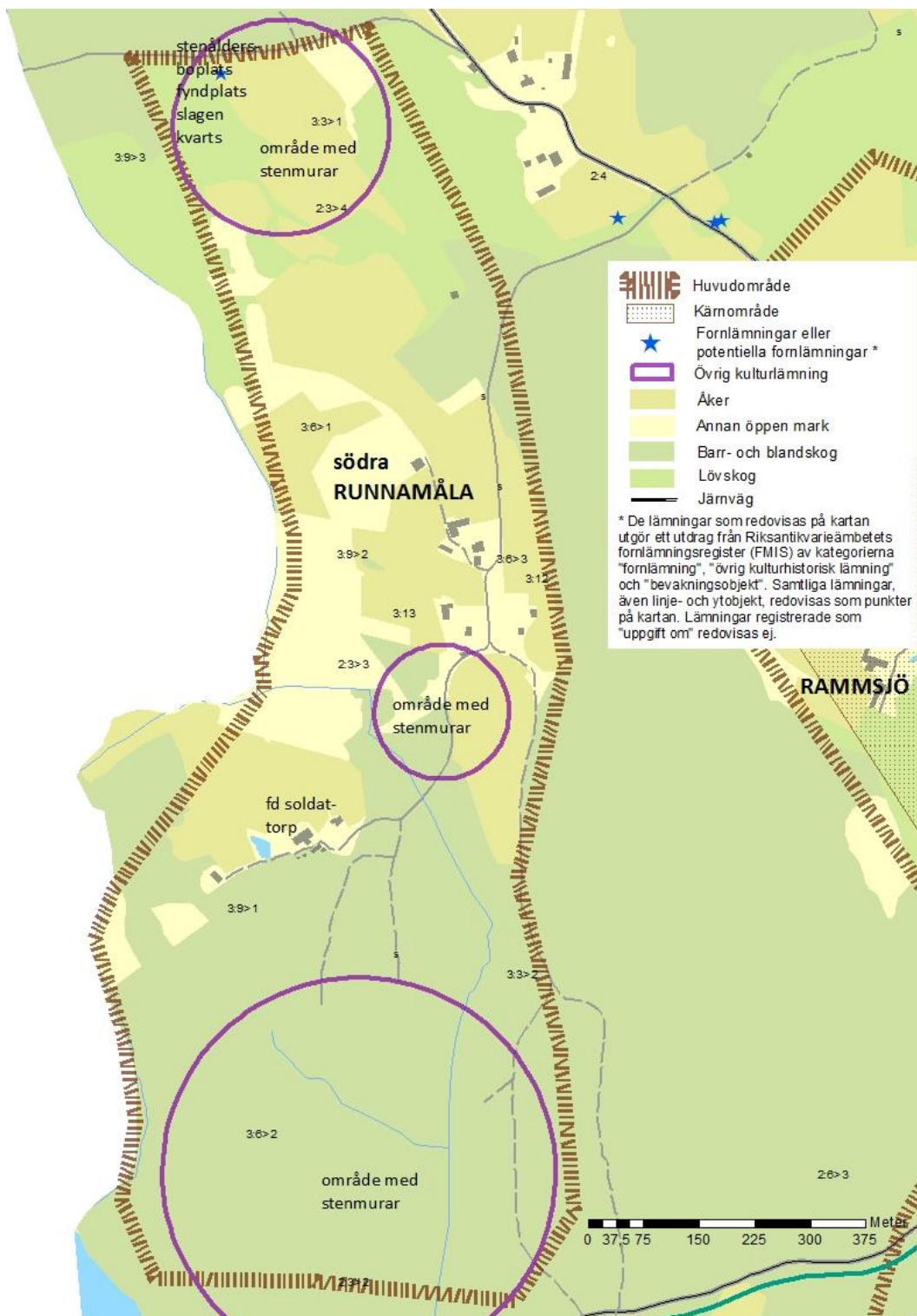
Under kartan anges vilken *kulturhistorisk klassning* miljön har i skala 1-3. Värdeklassningen är kopplad till huvudområdet, med undantag av Lindås och Emmaboda där klassningen istället knutits till respektive kärnområde.

- Klass 1 - miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Här ingår de områden som utgör miljöer av riksintresse för kulturmiljövården och som är skyddade av Miljöbalken, de nationellt uppmärksammade glasbruksorterna och platser tydligt förknippade med författaren Vilhelm Moberg samt ett fåtal andra miljöer som är av mycket stort kulturhistoriskt värde för kommunen.
- Klass 2 - miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett kommunalt perspektiv.
- Klass 3 - miljön har ett visst kulturhistoriskt värde och är intressant ur ett kommunalt eller lokalt perspektiv. Ofta finns det omständigheter i miljön som otydliggjort dess kulturhistoriska värden, exempelvis igenväxning av odlingslandskapet, ombyggda eller moderniserade byggnader, riven bebyggelse.

I den efterföljande färggrutan redovisas miljöns anknytning till kulturmiljöprofilens teman, vilket illustrerats med block i olika färger.

Själva texten i områdesbeskrivningarna inleds med en ingress, vilken utgör en sammanfattande värdebeskrivning av miljön där de viktigaste värdena omnämns. Därefter följer en övergripande beskrivning av huvudområdet och objekt av särskilt värde som ligger inom detta, det vill säga utanför kärnområdet, samt en värdebeskrivande text om kärnområdet med de objekt som ligger inom detta. Textavsnittet avslutas med en litteraturlista.

Därefter följer tre punktlistor; "Särskilt värdefulla karaktärsdrag, områden och objekt", redovisning av "Befintligt skydd" som finns för miljön och "Antikvariska rekommendationer och förslag till skydd". Områdesbeskrivningarna avslutas med historiska kartor och ett stort antal nytaga bilder med bildtexter som i stor utsträckning innehåller fastighetsbeteckningar.

Skogslandets jordbruk: Utmärkande för byn är de flera hundra meter vällagda stenmurarna från 1900-talet. De finns både runt åkrar och i skogen på berghällar. Åkermarkerna i byn hålls öppna och vissa gamla mossodlingar används som bete. Uppvuxna ekar.

Byn Runnamåla ligger i sydvästra hörnet av Långasjö socken och gränsar till Kronobergs län, förr i tiden till Danmark. Byn är liten, med tre gårdar. På markerna ligger också det före detta soldatorpet Freden. Flera fynd av flinta tyder på att platsen var bebodd redan på stenåldern,¹ vilket visar på att byn har lång kontinuitet. Bebyggelsen idag präglas främst av 1900-talsbyggnader eller kraftigt ombyggda 1800-talsbyggnader. Av bevarad traditionell bebyggelse finns en parstuga med delvis moderna inslag, byns tre ladugårdar samt en källarbyggnad. Det mest unika med Runnamåla södergård är de många kilometer långa, mycket vällagda stenmurarna från 1900-talet.

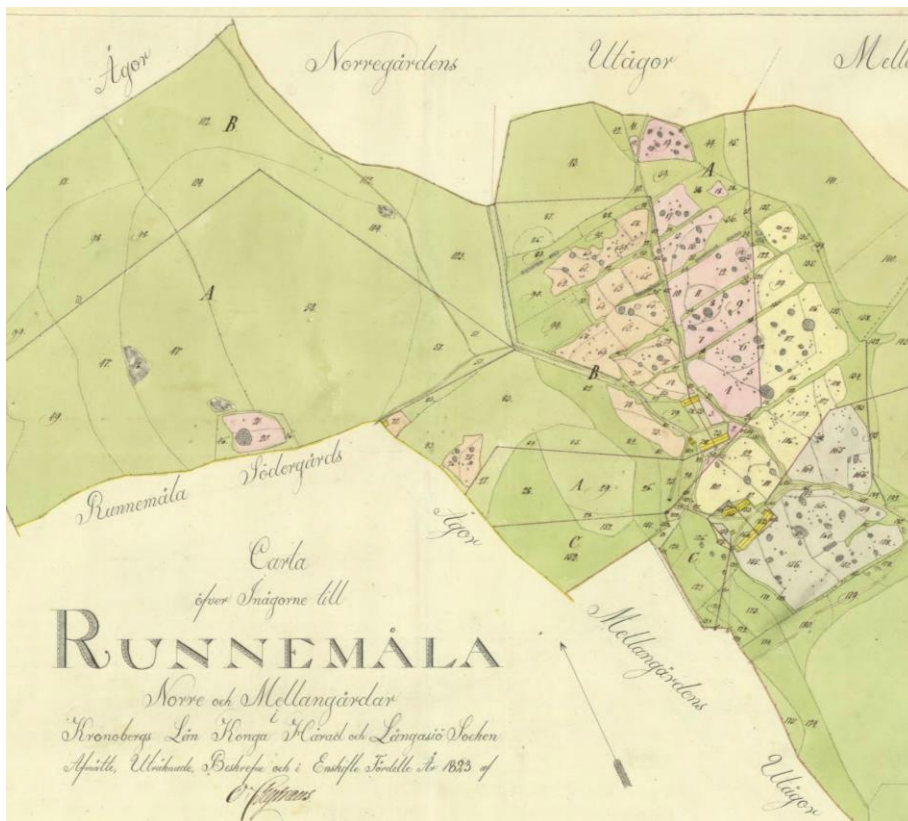
Första delen i namnet Runnamåla kommer från ordet "Rune eller Runi", som betyder fargalt² på gammalsvenska. Att här på medeltiden fanns ekskogar där svinen kunde beta, s.k. ollonbete, är därför en trolig tolkning. Byar med namn som slutar på "måla" är i regel från 1300-1400 talet. Runnamåla bestod på sent 1500-tal av tre gårdar, s.k. frälsehemman; Norregården, Mellangården och Södergården. Än idag finns dessa tre gårdar. På Södergård (Runnamåla 3:6) försvann den ursprungliga mangårdsbyggnaden på 1920-talet då en ny villa byggdes på samma tomt. Denna har sedan byggts om och moderniserats, och har inte kvar ursprungligt utseende. Det intilliggande mindre huset är en f.d. undantagsbostad, som också moderniserats i modern tid. Ladugården är byggd i panelklädd regelstomme på 1900-talet. I granngården söder om är mangårdsbyggnaden en äldre parstuga, där en del olika delar bytts ut mot moderna (Runnamåla 3:13). En bevarad ladugård i skiftesverk och en välbevarad källarbod finns också på tomten. Denna är ålderdomlig till sitt utseende och av ovanlig typ, men stor källare nedtill och förvaring/garage med mera upptill. Den har därför ett visst kulturhistoriskt värde. På den tredje gården har den ursprungliga mangårdsbyggnaden ersatts med en villa på 1930-talet (Runnamåla 3:12). Denna har sedan byggts om och har inte kvar ursprunglig karaktär. En ladugård finns också på tomten. En bit söder om byn finns det ensamliggande f.d. soldattorpet. Den ursprungliga bostaden har ersatts av en nybyggd (på 1940-talet), vilken senare moderniserats.

¹ En stenåldersboplats tros ha omfattat cirka ett ha och legat i närheten av det nuvarande vägskalet i Runnamåla, RAÄ-nummer Långasjö 138:1.

² Fargalt betyder avelsduglig galt.

Inägorna i Runnamåla hålls idag öppna genom betning. De åkrar som fanns på inägorna under 1700-talet³ finns kvar än idag, dock mer stenröjda. Unikt med Runnamåla är de många kilometer lagda stenmurarna från 1900-talet. Det är nuvarande ägarens far, Helmer Karlsson, på Runnamåla 3:6, som utfört detta stordåd. Stenmurarna går runt åkrar på inägorna, längs med vägen, som hägnad för fåren på utägorna, över bergknallar och genom skog, och längs med mossar. På några ställen har mötande murar byggts som vällagda rundade T-hörn. Flera av murarna är dokumenterade i boken Stenminnen⁴. Stenmurarna i byn har mycket högt kulturhistoriskt värde.

(Utanför huvudområdet, i norra Runnamåla, finns flera bevarade gravrösen med hällkistor från bronsåldern (1800-500 f Kr) och en konstaterad stenåldersboplats vid vägskalet i Runnamåla).

Utsnitt ur karta från enskifte 1823.

Referenser

Lantmäteriets historiska kartor

Riksantikvarieämbetets Fornsök

Gård och by i Långasjö socken

Boken Stenminnen – de småländska stenmurarna – ett kulturarv, Ida Andersson och Åsa Nyhlén, 2007

³ Jämför karta enskifte 1826.

⁴ Stenminnen - de småländska stenmurarna - ett kulturarv, av Ida Andersen och Åsa Nyhlén, 2011

Betydelsefulla karaktärsdrag, områden och objekt

- De flera kilometer långa lagda stenmurarna från 1900-talet. Stenmurarna går runt åkrar på inägorna, längs med vägen, som hägnad för fåren på utägorna, över bergknallar och genom skog och längs med mossar.
- De öppna åker- och betesmarkerna centralt i byn. Stenmurar och lövträd i detta område.
- Vägsträckningar och traditionella grusvägar.
- Före detta soldattorp.

Befintligt skydd

- **Fornlämningar** skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). En ny lag trädde i kraft 1 januari 2014, vilken bl.a. innebär att *lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna, samt tillkommit innan år 1850*, är skyddade. Detta medför att till exempel alla torp-/kvarnlämningar uppförda innan 1850 numera är skyddade. Fornlämningsregistret är under bearbetning. De på kartan med blå stjärnor markerade fornlämningarna utgår från bedömningar gjorda utifrån den tidigare Kulturminneslagen, fornminnesregistret, fornsök. Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Runnamåla utgör en utpekad miljö i det politiskt antagna Emmaboda kommuns **kulturminnesprogram 1984**. Utpekade byggnader i dessa bebyggelseområden ska betraktas som **särskilt värdefulla** ur kulturhistorisk synpunkt och omfattas därmed av förvanskingsförbud enligt Plan- och Bygglagen. (PBL 8 kap 13 §).
- **Alla byggnader** omfattas av **varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen**. Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (PBL 8 kap 17 §). Varsamhetskravet gäller både exteriört och interiört.
- **Särskilt värdefulla byggnader** och områden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- **Odlingslandskapet** kring Runnamåla är värderat som klass 2 i bevarandeprogrammet "Odlingslandskapet i Kalmar län – Bevarandeprogram, Emmaboda kommun", framtaget av Länsstyrelsen Kalmar län 1995.

- Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av **biotopskydd** enligt miljöbalken. Det innebär att de inte får tas bort eller skadas. (MB, 7 kap)

Rekommendationer och förslag till skydd

- **Kärnområdena** är känsliga för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt **särskilt värdefullt bebyggelseområden** enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Områdena och deras byggnader får förändras, men inte rivas eller förvanskas. Husen ska underhållas så att de särskilda värdena och byggnadernas ursprungliga karaktär bevaras. Fasad- och takmaterial, utförande och kulörer samt äldre detaljer som dörrar och fönster bör bevaras, såtillvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Inom **kärnområdena** bör nybyggnader och tillbyggnader anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Mer omfattande förändringar inom kärnområdet bör föregås av en **antikvarisk förundersökning**. Vid lovgivning och planläggning bör särskild antikvarisk hänsyn tas i dessa områden, vilket kan motivera att särskilda antikvariska kunskapsunderlag upprättas.
- Det är önskvärt att **planbestämmelser**, d.v.s. detaljplan eller områdesbestämmelser, upprättas för alla kärnområden. I områdesbestämmelserna bör en generell lovplikt införas för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnaderna yttre utseende samt för åtgärder avseende ekonomibyggnader. Bebyggelsens kulturhistoriska värden bör i områdesbestämmelserna skyddas genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser.
- Inom **huvudområdet** bör hänsyn tas till områdets kulturhistoriska värden. Gårdarnas byggnader med uthus och ekonomibyggnader som berättar om gånga tiders levnadsvillkor är viktiga. Ängsladorna tillhör denna äldre typ av ekonomi. Skyddsåtgärder som inte är traditionella material kan användas, t ex plåttak. Nybyggnader och tillbyggnader bör anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning.
- **Huvudområdets öppna odlingslandskap** har kulturhistoriskt bevarandeintresse. Åkerbruk, betesdrift samt skötsel av landskapselement i området bör främjas, i synnerhet i områden nära den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, fornlämningar och andra kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som stenmurar och rösen.
- **Gamla vägar** inom huvudområdet bör värnas vad gäller sträckning, bredd och detaljer som hör vägmiljön till. Grusvägar bör ej asfalteras eller ytterligare dras om.

Bostadshuset byggdes 1930 i 1920-talsstil. Därefter har det byggts om på 1970-talet. Den ursprungliga angårdsbyggnaden stod strax intill (Runnamåla 3:6).

Undantagsstugan har moderniserats på 2000-talet (Runnamåla 3:6).

Gården Runnamåla 3:6 från söder.

Före detta höns hus med mera (Runnamåla 3:6).

Ladugården (Runnamåla 3:6) är byggd av panelklädd regelstomme och har traditionell färgsättning.

Enastående unika stenmurar kring åkrarna. Murarna lades under 1900-talets första hälft, vilket är ovanligt sent.

Stenmurar kring åkrar på inägorna.

Stenmurar på utägorna i skogen hade till syfte att hålla fåren instängda. Terrängen med berg i dagen gjorde det svårt att sätta stolpar och trögärdesgård eller staket.

Gårdens redskapsskjul i skogen, byggt av farfar, samt dagens maskinhall (Runnamåla 3:6).

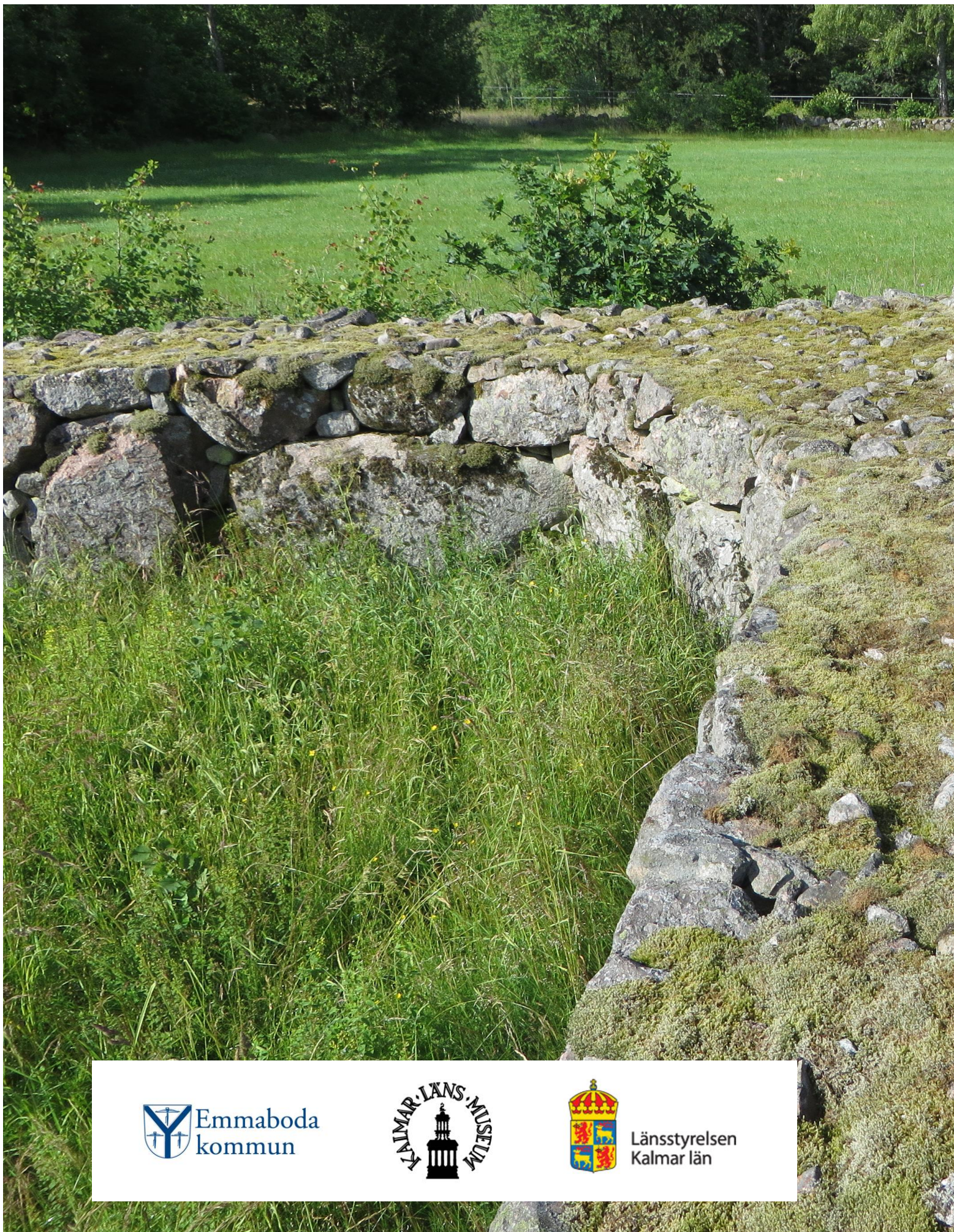
Den enda bevarade parstugan i byn har genomgått ganska omfattande förändringar, men har kvar sin yttre form (Runnamåla 3:13). Ladugården är byggd i skiftesverk (Runnamåla 3:13) och välbevarad.

Källarbyggnaden, från två olika håll, är en av byns få bevarade byggnader i traditionellt utförande (Runnamåla 3:13). Den har högt kulturhistoriskt värde eftersom den är i originalskick med högt autenticitetsvärde och är en ovanlig byggnadstyp som vittnar om gångna tiders levnadsförhållanden.

Bostadshuset till den östra gården i Runnamåla Södergård (Runnamåla 3:12), samt platsen där det f.d. soldattorp låg, vilket ersattes med ett annat bostadshus (Runnamåla 3:9) på 1940-talet. Båda ombyggda med lågt kulturhistoriskt värde.

Emmaboda
kommun

Länsstyrelsen
Kalmar län